Xona

El **xona** ˈʃoʊnə,[1] o *chiShona*, és l'idioma nadiu dels xones, un poble africà. És una de les llengües nigerocongoleses de la branca de les llengües bantus del sud i 11 milions de persones la tenen com a llengua materna, bàsicament distribuïdes entre Zimbàbue i Moçambic, països on s'ensenya a les escoles (no sempre com a llengua principal).

El terme també es fa servir per identificar els pobles que parlen un dels dialectes xona: Zezuru, Karanga, Manyika i Korekore, a vegades també el Ndau. Alguns investigadors inclouen el kalanga, però altres afirmen que és una llengua diferent. El diccionari bàsic anglès-xona i xona anglès de Desmond Dale comprenen un vocabulari especial per als dialectesKaranga, Korekore, Manyika i Zezuru, però no per al Ndau o el Kalanga.

Xona	
ChiShona	
Tipus	llengua i llengua viva
Parlants	
8,500,000 (aproximat) principalment a Àfrica oriental	
Parlants nadius	9.023.000
Rànquing	107
Parlat a	Zimbàbue 8.071.000 Moçambic 2.340.000 Malawi 85.000 Botswana 55.000 Zàmbia 47.000 Sud-àfrica 21.000
Autòcton de	Província Central, Southern Province (en), Lusaka Province (en), Zimbàbue i Mashonaland Central
Classificació lingüística	
llengua humana llengües nigerocongoleses llengües congoatlàntiques llengües volta-congoleses llengües Benué-Congo llengües bantoides llengües bantoides meridionals llengües bantus llengües bantu orientals llengües xona	
Característiques	
Sistema d'escriptura	alfabet llatí
Codis	
ISO 639-1	sna
ISO 639-2	sna
ISO 639-3	sna
SIL	SNA
Glottolog	core1255 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/core1255)
Linguasphere	99-AUT-a (http://www.hortensj-garden.org/index.php?tnc=1&tr=lsr&nid=99-AUT-a)
Ethnologue.com	sna (http://www.ethnologue.com/language/sna)
ASCL	9207
IETF	sn

Contingut

Parlants
Instrucció
Llengües vernacles relacionades
Orígens
Dialectes
Fonologia i alfabet
Alfabet
Referències
Bibliografia
Enllaços externs

Parlants

El xona és la més parlada de les llengües bantus pel criteri de nombre de parlants nadius. Segons Ethnologue,[2] el xona, juntament amb els dialectes Karanga, Zezuru, i Korekore és parlat per 10,8 milions de persones. Les variants del xona manyika i ndau,[3][4][5] relacionats

separadament per Ethnologue,[6] són parlats per 1.025.000[7] i 2.380.000[8] persones respectivament. La xifra definitiva de parlants xona seria d'uns 14,2 milions de persones. El zulu és la segona llengua bantu més parlada amb 10,3 milions de parlants segons Ethnologue.[9]

Instrucció

El xona és una llengua escrita estàndard escrita estàndard amb ortografia i gramàtica codificades durant el segle XX i fixada en la dècada de 1950. La primera novel·la en xona, *Feso* de Solomon Mutswairo, fou publicada en 1957. El xona és ensenyat a les escoles però no és el mitjà general d'instrucció. Té una literatura i compta amb diccionaris monolingües i bilingües (principalment xona - anglès). El xona modern es basa en el dialecte parlat pels Karanga de la província de Masvingo, la regió al voltant de Gran Zimbàbue, i els zezuru del centre i nord de Zimbàbue. No obstant això, tots els dialectes de zona són considerats oficialment d'igual importància i s'ensenyen a les escoles locals.

Wikipedia en xona.

Llengües vernacles relacionades

El xona és membre de la gran família de llengües bantus. En la classificació zonal de Malcolm Guthrie la zona S10 designa un continu dialectal de varietats estretament relacionades, que inclou el xona, manyika, nambya i ndau, que es parlen a Zimbàbue i Moçambic central; Tawara i Tewe, que es troben a Moçambic; i ikalanga de Botswana i Zimbàbue occidental.

Orígens

N'anga o sanador tradicional xona (Zimbàbue)

És probable que els parlants xona es traslladessin a l'actual Zimbàbue des de Mapungubwe i les comunitats K2 a Limpopo, Àfrica del Sud, abans de l'afluència d'europeus, principalment colons britànics. Una concepció errònia és que els parlants del dialecte karanga van ser absorbits per la cultura i la llengua ndebele abans de convertir-se en kalanga. Aquest error és el resultat directe de la polarització política en el marc curricular nacional de Zimbàbue. La llengua kalanga és àmpliament parlada a Botswana, on els ndebele mai van estar presents.Hom creu que el kalanga ha estat la llengua utilitzada pels mapungubweans.[10] Si això és exacte es dedueix que el dialecte karanga del xona és derivat del Kalanga. El karanga està més a prop del Kalanga que la resta dels dialectes esmentats. Ambdós karanga i kalanga són més a prop del venda que els altres dialectes xona.

Dialectes

El xona és utilitzat per referir-se a un llenguatge normalitzat basat en els dialectes centrals de la regió Xona. Les llengües xona formen un continu dialectal del desert de Kalahari a l'oest fins a l'oceà Índic a l'est i el riu Limpopo al sud i el riu Zambeze al nord. Si bé les llengües estan relacionades, l'evolució i la separació en els últims 1000 anys ha fet que la intel·ligibilitat mútua no sempre sigui possible sense un període d'aculturació. Per tant, els parlants de xona central tenen dificultats per comprendre parlants kalanga tot i que el lèxic pot ser compartit en més del 80% amb alguns dialectes occidentals karanga. De la mateixa

manera els dialectes de l'est (Shanga) parlats a l'oceà Índic també són molt divergents. Hi ha moltes diferències dialectals en el xona, però es reconeix un dialecte estandarditzat. D'acord amb la informació d'Ethnologue (que exclou S16 Kalanga):

- **Hwesa**
- S14 **Karanga** (Chikaranga). Parlat al sud de Zimbàbue, vora Masvingo.

  Subdialectes: Duma, Jena, Mhari (Mari), Ngova, Venda (no venda), Nyubi (parlat a Matabeleland al començament del període colonial i ara exgingit), Govera.

- S12 **Zezuru** (Chizezuru, Bazezuru, Bazuzura, Mazizuru, Vazezuru, Wazezuru). Parlat a Mashonaland i Zimbàbue central, vora Harare. Llengua estàndard.

  Subdialectes: Shawasha, Gova, Mbire, Tsunga, Kachikwakwa, Harava, Nohwe, Njanja, Nobvu, Kwazvimba (Zimba).

- S11 **Korekore** (Xona septentrional, Goba, Gova, Shangwe). Parlat al nord de Zimbàbue, vora Mvurwi.

  Subdialectes: Budya, Gova, Tande, Tavara, Nyongwe, Pfunde, Shan Gwe.

Les llengües amb la intel·ligibilitat parcial amb xona, de les quals els parlants són considerats que són ètnicament xona, són el S15 ndau, que es parla a Moçambic i Zimbàbue, i el S13 manyika, parlat a Zimbàbue oriental, prop Mutare. S'ha introduït material d'alfabetització ndau a les escoles primàries.

Maho (2009) reconeix el Korekore, Zezuru, Manyika, Karanga, i Ndau com a llengües diferents en l'agrupació xona, mentre que el Kalanga és més divergent.

Fonologia i alfabet

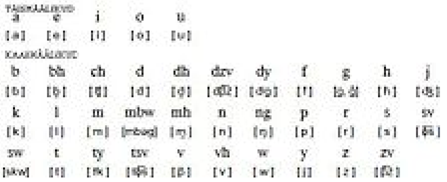
a e i o u
b bh ch d dh dzv dy f g h j
k l m mbw mh n ng p r s sv
sw t ty tsv v vh w y z zv

Alfabet i pronunciació xona.

El xona compta amb cinc vocals (a, e, i, o, u) pronunciades de la mateixa manera que en castellà, sons xiulats i nombroses africades, característiques de la fonètica de la regió. La seva gramàtica va estandarditzar-se als anys 50 i destaca per l'ús de prefixos nominals (la flexió es fa més amb prefixos que sufixos) i per la varietat de modes verbals, que permeten expressar diferents matisos de l'actitud del parlant cap a l'acció del verb. S'escriu en alfabet llatí. Cada síl·laba xona acaba en vocal i les consonants pertanyen a la següent síl·laba, p.ex *mangwanani* ("matí") se separa *ma.ngwa.na.ni;* "Zimbabwe" és *zi.mba.bwe.* Cada vocal és pronunciada separadament; per exemple, "Uno enda kupi?" (on vas?) es pronuncia [u.no.e.nda.ku.pi]. El trígraf *mbw* es pronuncia /mbəɡ/.

Alfabet

Lletra	IPA
a	/a/
b	/b/
bh	/b̤/
ch	/tʃ/
d	/d/
dh	/d̤/
dy	/dʲg/
dzv	/dβz/
e	/e/
f	/f/
g	/g/
h	/h/
i	/i/
j	/dʒ/
k	/k/
l	/l/
m	/m/
mh	/m̤/
n	/n/
ng	/ŋ/
o	/o/
p	/p/
r	/rw/
s	/s/
sv	/ɸs/
sw	/skw/
t	/t/
tsv	/tɸs/
ty	/tʲk/
u	/u/
v	/β/
vh	/v/
w	/w/
y	/j/
z	/z/
zv	/βz/

Referències

1. Laurie Bauer, 2007, *The Linguistics Student's Handbook*, Edinburgh
2. Xona (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=sna) a Ethnologue
3. Stabilization in the Manyika Dialect of the Shona Group, Hazel Carter, Africa: Journal of the International African Institute, Vol. 26, No. 4, Oct., 1956, pp. 398-405
4. Report on the Unification of the Shona Dialects. By Clement M. Doke. 1931
5. University of Pennsylvania Language Center (http://plc.sas.upenn.edu/shona)
6. Ethnologue's list of Shona (S.10) languages (http://www.ethnologue.com/show_family.asp?subid=1934-16)
7. Ethnologue's Manyika entry (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=mxc)
8. Ethnologue's Ndau entry (http://www.ethnologue.com/show_language.asp?code=ndc)
9. Ethnologue's list of languages by size (http://www.ethnologue.com/ethno_docs/distribution.asp?by=size)
10. Department of Archeology, Wits University

Bibliografia

- Biehler, E. (1950) *A Shona dictionary with an outline Shona grammar* (revised edition). The Jesuit Fathers.
- Brauner, Sigmund (1995) *A grammatical sketch of Shona : including historical notes*. Köln: Rüdiger Koppe.
- Carter, Hazel (1986) *Kuverenga Chishóna: an introductory Shona reader with grammatical sketch* (2nd edition). London: SOAS.
- Doke, Clement M. (1931) *Report on the unification of the Shona dialects*. Stephen Austin Sons.
- Mutasa, David (1996) *The problems of standardizing spoken dialects: the Shona experience*, *Language Matters*, 27, 79
- Lafon, Michel (1995), *Le shona et les shonas du Zimbabwe*, Harmattan éd., Paris **(francès)**
- D. Dale:
  - *Basic English – Shona dictionary*, Afro Asiatic Languages Edition, Sept 5, 2000, ISBN 978-0869220146
  - *Duramazwi: A Shona - English Dictionary*, Afro Asiatic Languages Edition, Sept 5, 2000, ISBN 978-0869220146

Enllaços externs

- «The History of the Shona People (http://www.bulawayo1872.com/history/shona.htm)».
- Pan African Localization (http://www.bisharat.net/wikidoc/pmwiki.php/PanAfrLoc/Shona) report on Shona
- Exemple de Shona (http://www.lyrikline.org/index.php?id=60&L=1&author=cc00&cHash=efa2be756d), Lyrikline.org pàgina del poeta Chirikure Chirikure, amb àudio i traduccions de l'anglès.
- Curs bàsic de xona (llibre + arxius d'àudio) (http://fsi-dli.yojik.eu/FSI/FSI%20Shona%20Basic%20Course/) USA Foreign Service Institute (FSI)
- Diccionari xona (http://vashona.com/dictionary/)

Obtingut de «https://ca.wikipedia.org/w/index.php?title=Xona&oldid=23949660»

La pàgina va ser modificada per darrera vegada el 2 jul 2020 a les 15:49.

El text està disponible sota la Llicència de Creative Commons Reconeixement i Compartir-Igual; es poden aplicar termes addicionals. Vegeu les Condicions d'ús. Wikipedia® (Viquipèdia™) és una marca registrada de Wikimedia Foundation, Inc.